

Світлана ШАБАТ-САВКА,
кандидат філологічних наук,
доцент Чернівецького
національного університету
ім. Юрія Федьковича

НЕЗАКІНЧЕНЕ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК СИНТАКСИЧНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ

За романом «Тигролови» Івана Багряного

УДК 811.161.2'367.2

У статті здійснено аналіз незакінчених висловлень як інтенційно вмотивованих синтаксичних одиниць, що виникають внаслідок обірваності, спіланованого чи довільного переривання мовленнєвого ланцюжка в текстовій комунікації. У контексті роману «Тигролови» Івана Багряного визначено доволі розлогий діапазон комунікативних інтенцій (інформативних, наративно-оповідних, спонукальних, емоційно-оцінних, інтерактивних), репрезентованих цими конструкціями; зосереджено увагу на функційно-валентнісних виявах незакінчених речень, їх важливій ролі у процесі актуалізації інформативно-смыслових текстових центрів, маркуванні письмєнницького стилю, створенні емоційно наснаженого лінгвального простору в художньому тексті загалом.

Ключові слова: комунікативна інтенція, синтаксис, незакінчене речення/висловлення, експресивність, прагматика, функція, текст.

Вивчення комунікативної сутності мовних одиниць, їхніх функційно-валентнісних виявів у художньому тексті вважаємо одним із пріоритетних напрямів сучасної мовознавчої науки. Успішність і плідність такого підходу видаються цілком очевидними і підтверджені науковими працями зарубіжних та вітчизняних мовознавців: Н.Арутюнової, Ф.Бацевича, А.Вежбицької, М.Голянич, Н.Гуйванюк, А.Загнітка, Л.Пісарек, О.Селіванової, І.Сусова, Н.Формановської та ін. Нових перспектив набуває дослідження синтаксичних одиниць з урахуванням *комунікативної інтенції* – лінгвістичної категорії, що відображає психоментальний простір мовної особистості в модально-інтенційних реченнєвих реалізаціях, нечленованих комунікатах, дискурсивних висловленнях.

Поняття інтенції, запозичене зі схоластичної філософії й уперше запроваджене в теорії мовленнєвих актів, в українському мовознавстві не дістало належного лінгвістичного опису, незважаючи на свій глибокий філософський, психологічний, зрештою – гуманітарний зміст. Окрім досліджень, спрямованих на з'ясування концептуального характеру інтенції, механізмів її виникнення та породження, актуальністю відзначаються наукові студії з різною синтаксичною домінантою, оскільки спроектовані на вивчення засобів вираження комунікативного наміру адресанта на поверхневому, матеріально вираженому, рівні. Як зауважує І.Кобозєва, в лінгвістичну компетенцію входить виділення типів мовних одиниць і конструкцій, у семантиці яких імпліцитно присутня інформація про інтенційний стан мовця й опис цієї інформації в термінах національної і/чи універсальної інтенційної метамови [13; 268].

Синтаксична система від синтаксеми, носія елементарного смислу, до складного синтаксичного цілого, тексту, підпорядкована реалізації інтенцій мовця. *Мета нашої розвідки* – визначити інтенційний діапазон незакінчених висловлень як ситуативно вмотивованих конструкцій у романі «Тигро-

лови» Івана Багряного. Як писав Ю.Шерех, роману, українського всім своїм духом, усім спрямуванням, усіма ідеями, почуттями, характерами [18; 42]. В основі твору – автобіографічні епізоди з життя самого автора, події про жорстокий час сталінських репресій і терору. І.Багрянний, зазначає М.Жулинський, усе життя біг над прірвою з вірою в людину, прагнучи запалити в ній невгасиму іскру, яка б висвітила шлях із чорної прірви зневіри, приниження і знеособлення в безсмертя [9; 13]. Нескореність, непримиренність із радянською тоталітарною системою, глибокий патріотизм, сердечна любов до України характеризують і головного персонажа роману Григорія Мнєгогрішного.

Незакінчені висловлення (їх ще називають незавершеними, обірваними, перерваними, усіченими, недоговореними, недовисловленими) посідають досить суперечливе місце в синтаксичній парадигмі мовних одиниць. Одні дослідники вважають незакінчені конструкції різновидами неповних контекстуальних та еліптичних речень (М.Каранська, М.Марич, І.Попова, В.Пітель та ін.). Однак від неповних незакінчені структури відрізняються насамперед тим, що обірвана (або усічена) частина не підлягає точному відтворенню, напр.: *З води дивилося суворе, металеве обличчя. Ще молоде, але...* [2; 50]*. Такі «недомовлені вислови не можна вважати й реченнями, оскільки ми навіть не знаємо, що хотів сказати мовець» [4; 134]. На переконання В.Пітеля, незакінчені конструкції володіють основними реченнєвими ознаками: структурною схемою з відповідним типовим значенням, можливістю виражати основне граматичне значення речення – предикативність, здатність виступати засобом формування та вираження думок, виконувати комунікативну, когнітивну та інші функції [15; 4]. У цьому контексті доречно згадати про **фреймовий** (від англ. frame – рама, межа, каркас) метод, який передбачає розгляд

* Далі, посилаючись на це видання, зазначаємо в круглих дужках відповідну сторінку.

незакінченого висловлення як функціонального варіанта закінченого, адже в його основі лежить особлива структурна схема квазіречення (М.Мінський, Ч.Филмор), самодостатня для експлікації намірів мовця.

Вітчизняні мовознавці (П.Дудик, Н.Гуйванюк, А.Загнітко, К.Шульжук та ін.) залічують обірвані структури до комунікативів або еквівалентів речення, зазначаючи, що такі конструкції є незавершеними через певні ситуативно-прагматичні чинники [7; 49]. Приміром, П.Дудик стверджує, що будову незакінчених структур не можна вважати випадковою: вона органічно пов'язана з властивою цим реченням функцією. Її джерелом виступає певний емоційний стан мовця, його волевиявлення за конкретної ситуації, переживання й оцінка, міркування, наміри тощо [8; 303]. У незакінчених реченнях експліцитно «не виражені ознаки внутрішньої структурної організації і комунікативно-інформативної завершеності, однак вони не потребують будь-яких конкретних доповнень своєї граматико-змістової структури і цілком достатні для того, щоб виконувати комунікативну функцію речення, бути особливим його еквівалентом, що має свою відносно окрему сферу застосування і виразну стилістичну цінність» [19; 144].

Окремі дослідники зараховують незакінчені конструкції до периферійних засобів синтаксичної організації мови, які, попри свою маргінальність, усе ж відображають основні аспекти структури мовленнєвого акту [16; 244], виступають конструктивним засобом оформлення думки та емоційно-оцінного ставлення мовця до певних явищ і подій. Логічним уважаємо розгляд незакінчених висловлень і серед конструкцій стилістичного синтаксису, в системі експресивно-виражальних мовних одиниць, почасти – у контексті аналізу **апосіопези** – риторичної фігури, яка залишає відчуття недомовленості з прозорим натяком на замовчування якогось факту. Вислів переривається несподівано, певною мірою довільно, «так що не можна навіть сказати, якого значення слова мали б бути вжиті далі» [14; 27], пор.: – *Аби тільки дав Бог здоров'я та щастя, а то...* (с. 72). Загалом стилістичні конструкції окреслюються як «свідоме відхилення в думці або в мовленні від звичайної й простої форми» (Квінтіліан), а тому спланованість і навмисність визначають специфіку їхнього використання.

Вивчення незакінчених висловлень має безпосередній стосунок до співвідношення глибинних і поверхневих структур, до мисленнєвих (когнітивних) та мовленнєвих (лінгвальних) чинників процесу вербалізації та генерації висловлення. Як зауважує Ф.Бачевич, смислові закономірності мовленнєвого породження, тобто перетворення смислів у значення – це послідовність тісно пов'язаних між собою етапів, найважливішими серед яких є: 1) превербальний, що складається з підетапів інтенціонального (інтенція, мотив і задум мовлення); 2) вербальний, підетапами якого є пропозиціоналізація, побудова поверхневої структури й заміни (якщо в цьому є необхідність) [3; 31]. Зауважимо, що трансформаційно-генеративна граматики Н.Хомського передбачає знання людиною певних правил, які дають змогу їй розгорнути глибинну структуру в поверхневу, перевести мисленнєвий задум у син-

таксичні одиниці конкретної мови. У художньому тексті незакінченість семантико-синтаксичної структури речення когнітивно «опрацьована», оскільки детермінована авторським задумом, позицією адресанта, його прагненням зосередити та зацентрувати увагу адресата на важливій інформації, заінтригувати, підкреслити важливість повідомлюваного.

Суб'єкт комунікації вибирає найбільш релевантний спосіб репрезентації свого інтенційного стану. Появу незакінчених висловлень у художньому чи усно-розмовному мовленні треба пов'язувати зі спланованістю, а відтак – експресивністю процесу спілкування. Інтенційний діапазон обірваних конструкцій у художньому тексті доволі розлогий, утім визначальною видається **інформативна інтенція**, спрямована на передавання імпліцитної, підтекстової інформації. Інформаційні плани тексту можуть виявлятися лише «у процесі інтерпретаційної фільтрації мовних матеріальних форм через свідомість адресата» [17; 215]. І.Гальперін, виділивши змістово-фактуальний, змістово-концептуальний, змістово-підтекстовий типи інформації, саме останній витлумачує як імпліцитний зміст тексту, що ґрунтується на здатності одиниць мови створювати асоціативні й конотативні значення [5; 27, 28]. Незакінчені висловлення розглядаємо в ракурсі змістово-підтекстової інформації, оскільки такі синтаксичні конструкції пов'язані з імпліцитністю повідомлюваного, з підтекстом, який пов'язаний із глибинним змістом висловлення й налаштований на «інтерпретанту читача» [17; 216]. За змістовими параметрами, залежно від комунікативного завдання та мети інтеракції, пропонована автором інформація може бути різною, проте це не тільки інтелектуальне (когнітивне) поняття, судження, умовиводи, а й прагматичні смисли, в яких знаходять відображення емоційні, естетичні оцінки носіїв мови, їхні спонуки, контактні наміри, а також зміст, який передає відомості про соціальний статус і статус мови, і самих мовних засобів [12; 11, 12]. Отже, інформативність виходить за межі суто лінгвістичного характеру, вона не може розглядатися без урахування соціальних, часових, психологічних чинників. У контексті роману «Тигролови» Багряного інформативна інтенція прагматично спроектована, експресивно наснажена, оскільки призначена для впливу на психіку, поведінку адресата, скерована до його емоційно-вольової сфери, а через неї до інтелекту, напр.: *Уся! Уся його Вітчизна ось так – на колесах позагеттю, розчавлена, розшматована, знеосіблена, в корості, в бруді... розпачі!.. Голодна!.. безвихідна!.. безперспективна!..* (с. 177). Незакінченість дискурсивних висловлень забезпечує авторові роману правдиве відтворення страшної своєю суттю тоталітарно-репресивної сталінської системи тридцятих років, які стали чорною сторінкою для українського народу.

Типологічні особливості інформативної інтенції зумовлені характером мовлення – монологічним чи діалогічним. Так, монологічний дискурс репрезентований у широкому обсязі **наративно-оповідними інтенціями**, які формують подійність тексту, позначені авторськими узагальненнями, різними сентенційними нараціями. Хоча монолог – це однок-

торний тип спілкування, що не вимагає реакції адресата, втім розлогі, логічно впорядковані повідомлення передбачають реагування реципієнта, породження нової думки, вчинку тощо. У повідомлених формулах чітко виділяються прагматичні настанови наратора-автора і наратора-персонажа, на основі яких реципієнт повинен зрозуміти й вивести на поверхню глибинний зміст висловлювання, як-от: *...Вирячивши возненні очі, дихаючи полум'ям і димом, потрясаючи ревом пустелі і нетра і возненним хвостом замитаючи слід, летів дракон. Не з китайських казок і не з пагод Тибету – він знявся десь з громохкого центру країни «чудес», вилетів з чорного пекла землі людоловів і гнав над просторами... Над безмежжям Уралу... Через хащі Сибіру... Через грізний, понурий Байкал... Через дикі кряжі Забайкалля... Через Становий хребет, – звивався над ним межі скель і штилів... Високо в небі, сіючи іскри й сморід, летів і летів у безмежній ночі. ...Палахкотів над провалами... Звивався над прірвами... (с. 7).* Перерваність мовленнєвого ланцюжка, дроблення синтаксичних конструкцій, парцеляція їх створюють особливу ритмомелодію тексту, підкреслюють індивідуально-авторський стиль. Зрозуміло, що це не просто наративний опис руху потяга-дракона, «пекельної потвори», яка несе людей у безвість: *Неголені... Забръохані... З хворобливо запаленими очима... безконечні лави людей, списаних геть з життєвого реєстру, обтикані патрулями з рушницями і псами (с. 28).* Це – «ешелон смерті», етапний ешелон ОГПУ-НКВД, в якому їде Григорій Многогірський, український інтелігент, інженер-авіатор, засуджений на двадцять п'ять років за те, що «любив свій нещасний край і народ». Нескореність і жага до життя допомагають йому втекти з цього страшного потяга: *Ліпше вмерти біжучи, ніж жити гниючи!*

Наративні структури заповнюють художній простір роману «Тигролови» у вигляді роздумів, спогадів, що сприяє правильній інтерпретації авторського задуму, вчинків та моральних цінностей персонажів, як-от: *Навколо гудуть бджоли. Він сидить, заплющивши очі, і йому здається, що він на пасіці... Це він маленький... Прийшов до дідуся... Під велетенською липою іконка Зосими і Савватія, а навколо вулики-вулики... (с. 48); Піти? Чи не піти? Ні, не треба! Але ж як він піде геть, не попрощавшись з цими людьми?... Але ж як стане перед нею і не пожаліє її серця?... (с. 227).* Обірвані висловлення посилюють значущість та багатозначність таких розмірковувань. Свідомо не завершуючи окремі дискурсивні висловлення, автор спонукає читача до асоціативно-символічної рецепції прочитаного. З погляду актуального членування незакінчені конструкції становлять тему висловлення, оскільки невербалізованою виявляється ретроспективна, відома адресантові інформація, що легко відновлюється з контексту. Пор.: *І дзвенять кедри... Ні, то не кедри дзвенять, то золоте дитинство дзвонить дзвіночками в гаях, синіми волошками зоріє в полях, бризкає водою на Ворсклі... на Дніпрі... Ге-ен... І сміються, сміються дзвінки дівочі голоси, і скачуть луни лугом, горою... Пахне терпкий-терпкий чебрець під бором... (с. 51).*

Інформативна інтенція в контексті діалогічного дискурсу динамічніша, адже експлікується у двобічній комунікативній ситуації з активним залученням невер-

бальних засобів комунікації, пор.: – *А чи ти ж стріляв коли, чи вмієш? Га?.. Чи вмієш?..* Григорій почував голову: – *Не пробував. Може, й умію... Не святі ж горшки ліплять... (с. 80, 81).* З-поміж екстралінгвальних чинників, що впливають на генерацію незакінченого висловлення, виокремлюємо психоемоційний стан мовної особистості: схвилюваний мовець не знаходить потрібного слова чи не може говорити, передумав чи стримався, щоб не сказати зайвого; та зовнішні чинники, незалежні від мовця: хтось увійшов, подзвонив і перебив розмову або щось трапилося поблизу, мовлення обірвалося, очікування несподіваного результату тощо [6; 46, 47]. Напр.: – *Я пам'ятаю – це було недавно... Я й не рятував, а так вийшло... Я... (с. 63); – А як там?.. Як воно там, на тій Україні? Чи давно звідти? І як це сюди?* Григорій засміявся. – *Ну, годі, годі, – втрутився господар (с. 57, 58).*

Незакінчені висловлення розвивають емоційно-оцінний дискурс роману «Тигролови», виконують важливі комунікативно-прагматичні функції:

1) експлікують внутрішній стан мовця, його схвилюваність, напр.: – *Ну, нічого... Може, пройде... От біда... Ну, та на війні не без убитих... Може, й заживе... (с. 218), збентеження і тривогу, як-от: *Раптом Григорій уловив фразу... І враз зринув у пам'яті ешелон, набитий дитячим плачем і материнським розпачем, і ті етапи... і та пісня про «горіховий листочок», вся та нужда на колесах... (с. 198), рішучість: – За свої вчинки відповісти му я... перед людьми і перед Богом. Ні, перед Богом і перед вами... (с. 231);**

2) відтворюють надзвичайні життєві ситуації, що мали вплив на мовця, залишили приємні чи неприємні спогади, пор.: – *Може, ти тамтешній? Може, тобі краще б додому?.. – Ні-ні!.. – злякався, відчув, як у нього мороз пішов поза спиною: – Ні-ні! – В пам'яті зринула Лук'янівська в'язниця... Київське ОГПУ-НКВД... Отак! Утікав, утікав і потратив назад... Як же це?.. Ні-ні! (с. 57);*

3) дають змогу уникнути прикрих слів, грубої лайки або, навпаки, відтворюють інвективність мовлення, напр.: – *От-такої!! – це Гриць розпучливо. – Куди ти преш, Марійко, куди ти преш, цілуватись, кирпата?! Я ж ось!.. – Тю-тю-у... Ото ти такий?.. Ха-ха-ха!.. З отакими-о губами?! Йди, там он моя кобила, ха-ха-ха!.. (с. 102); – Йолопи!.. Ідіоти!.. Не вміють чисто «роботать». Балбеси!.. (с. 37);*

4) підкреслюють натяк на ситуацію, що потребує делікатності, неординарного розв'язання, напр.: – *Слухай, Наталко... (Завагався). Так... Я знаю, що ви всі думаєте про мене хтозна й що. Але запевняю вас... Але слухай, що я скажу: що б ви не думали і як би не думали, я хочу лише сказати... що я чесна людина. От. Потім сама побачиш. Ну, як би це тобі сказати... (с. 62);*

5) показують невичерпний характер певної інформації, напр.: *Утікають кілометри – десятки... сотні... тисячі... Утікають назад ліси, і пустелі, і пасма гір, і безліч рік та тьмяних озер (с. 8);*

6) акцентують увагу читача на важливій деталі, проблемі, як-от: *Брр... Тії очі з кривавими росинками на віях, – вони стоять перед ним вічно... (спогад Медвина про знущання над Григорієм Многогірним); Що він з ним не робив!.. Він йому виламував ребра в скаженій*

люті. Він йому повивертав суглоби... Він уже домагався не зізнань, ні, він добивався, щоб той чорт хоч заскавчав і почав ридати та благати його, як то роблять всі... Мовчав презирливо... Його вже носили на рядні, бо негоден був ходити... Він уже конав – але ні пари з уст. А ті очі, очі!.. (с. 38);

7) увиразнюють багатозначність висловленого, містять повчальний зміст: – *В сміливих щастя завжди є!.. От хоч би й ми. Приїхали сюди... Боже! Яка страшна і дика туця була! І нудьга смертельна. І лихо скрізь навколо, і злигодні, і смерть... Чужа чужина... А бач, оббули-ся... І дивись – зажили ж як потім!* (с. 72).

Використовуючи незакінчені комунікати, автор не тільки створює повідомлювальні формули, кожна така змодельована субстанція – окремий експресивний текст, емоційно-оцінний блок, який виражає авторські ідеї та інтенції.

Незакінчені висловлення розглядаємо як тактичний прийом у цілісній стратегічній програмі мовця, як одну з форм мовленнєвого впливу на реципієнта. Конвенційний характер мовленнєвої діяльності передбачає експліцитну (пряму) презентацію інтенцій у найбільш адекватних для цього синтаксичних конструкціях. Нестандартне асиметричне представлення інтенційного стану суб'єкта потребує творчого домислення та інтерпретаційних зусиль адресата. Власне тому деякі лінгвісти імпліцитний план повідомлення залічують до невербальних засобів, оскільки інформаційний обмін передбачає розкриття глибинних смислів, пресупозицій, авторського задуму, мети, стратегій [17; 496]. Незакінченість пов'язана з непрямим мовленнєвим впливом: пропущена (недомовлена, перервана) інформація у результаті активної мовленнєвої діяльності реципієнта (читача) має бути виведена на поверхневий синтаксичний рівень. «Неомовлені семантичні пустоти» (С.Швачко) відтворюються з огляду на контекст комунікативної ситуації, тезаурус комунікантів, семантичну валентність слів, що наявні в експліцитній частині незакінченого висловлення [11; 14]. У цьому ракурсі обірвані комунікати подібні до неповних контекстуальних чи еліптичних речень. Пор.: – *А от і мамійка! Мені іноді вас так шкода. От ми їздимо та й їздимо, а ви самі вдома. І скучаєте, ажи? Як і я іноді без вас...* (с. 151) // *Як і я іноді без вас скучаю.* Подекуди недомовленими залишаються найбільш значущі частини вислову, які несуть нову, ремну, інформацію: – *Будеш за Миколу, козаче! Витримаєш? – Спробую, – відповів Григорій серйозно. – Тільки ж...* (с. 205); – *Діду Морозе!.. Віддайте мені Марійку, їй-бо! Нащо вона вам здалась така киртата? А я б...* (с. 104). Інтерпретація подібних обірваних висловлень характеризується варіативністю зі значним ступенем вірогідності, однак, як наголошує А.Загнітко, те, що хотів сказати мовець, завдяки широкому контексту, мовленнєвій ситуації та жестах, постає настільки прозорим, що ніякого уточнення не потребує [10; 87]. Обрив мовленнєвого ланцюжка здійснюється довільно, у будь-якому місці, сегментно, на межі слів, предикативних частин складносурядного чи складнопідрядного речення, напр.: – *А за Україною ви й не скучаєте? Та ви її й не пам'ятаєте, мабуть? – Чому ж? Пам'ятаю, але...* (с. 75); – *Як улюб'ють мене – то я не вернусь. А як судилося мені щас-*

тя... то нехай же я буду, мамо, щаслива! І ви, тату!.. Благословіть!.. (с. 231). Ознакою схвильованого мовлення вважаємо одночасне використання кількох незакінчених структур, подекуди парцельованих. Пор.: – *Ми підєм тепер... На твою... на твою Україну!* (с. 235); *Хотів, схотившись, зіскочити, але... Збагнув, що то був лише страшний сон* (с. 121).

Інтенції волевиявлення знаходять вираження у спонукальних незакінчених висловленнях, з одного боку, категоричних за своєю семантикою, як-от: – *Звільніть... Це ж не той, не він... Я того знаю особисто...* – Павза. – *О, я того добре знаю...* (незважаючи на граматичну повноту речень, тільки з контексту зрозуміло, що *той, він* – це Григорій Многогрішний); *Гюбетейка вагалася. Тоді майор з притиском, але тихо: – Що вам наказано!?. І взагалі раджу бути пильнішими. Хіба вам повилазило?.. Пересвідчіться в документах, а тоді подасте своєму начальникові рапорт* (с. 37); з іншого – некатегоричних, у яких увиразнюються інтенції прохання, доброзичливі застереження, побажання, пор.: – *Пий, синку, та лягай, хай йому, цьому дідові...* (с. 58); – *Дивися ж мені, стара...* (с. 58); – *Будь же веселий і щасливий...* (с. 59).

Обірвані еквіваленти речення реалізують й **інтерактивну інтенцію** мовця, спрямовану на розвиток діалогу, підтримання мовного контакту між співрозмовниками, напр.: – *Наталко-о!.. – Чого-о? – озвалась дівчина в тон* (с. 71); – *Трр-р-ру! – зарепетував Гриць, одурівши від здивування і радості. Впізнав знайомих. – А бий тебе коза хвостом, як каже наш тато! Куди це ти, киртата, так спотикаєшся прудко? Агов!.. – А-а-а!.. До тебе, до тебе ж!.. Здоров – ха-ха-ха! – жених! А де це ти так розізнався?! Чи не святатись?..* (с. 101). При актуалізації соціально-рольового статусу комунікантів, повній залежності адресата від адресанта, інтеракція набуває конфліктного характеру, напр.: – *Слухай-но... Ти... Чи я п'яний, чи ти п'яний? Чи я осел, чи ти... Ану – ваші документи!?! – раптом виталив він до обох зразу. – Ордер на арешт?.. Будь ласка, ордер на арешт!?! – Прошу...* (с. 36).

Інтонаційну незавершеність синтаксичної структури здебільшого маркує розділовий знак «**крапки**», що може стояти на початку, всередині або в кінці дискурсивного висловлення, як-от: *...Відомо, що там усе є. Все, що існує у цілیم світі, є й там, як у музеї, скажімо. І тварини, і рослини, і все!..* (с. 34); – *Дозвольте вас так називати, бо ви ж така... як і моя мати* (с. 57); вживатися в поєднанні зі знаком оклику чи знаком питання, пор.: – *Диявол!.. Диявол!!! – кипів начальник етапу* (с. 15); – *Ну, чого ж ти, моя ясочко?.. Ну годі... Голівка в тебе болить?.. Боже мій! Ну, ластівочко ж...* (с. 175). У будь-якій позиції зазначені розділові знаки відтворюють складний світ людських емоцій та почуттів, передають уривчастий характер мовлення, створюють особливий візуальний простір у художньому тексті.

В експлікації інтенційного простору мовної особистості важливу роль відіграють і **невербальні засоби**, що привертають увагу до повідомлюваного, підвищують ефективність інформування, доповнюють й уточнюють його, надають емоційності й експресивності вербальному мовленню. Напр.: *А голос, виходячи десь з нутра, десь з пекельного клетоту серця, вибухає крізь зіплені зуби: – Бережеш-ш-ш?!.. С-с-собака!.. І знову лото, розпачливо:*

– Бережеш-ш-ш?!? (с. 10). Комунікативне мовчання – один із невербальних засобів, що виступає психологічно релевантним, семантично навантаженим та значущим для людського спілкування, оскільки створює **силенціальний ефект**, який корелює із психічним та ментальним станом, негативними та позитивними емоціями мовців [1; 13]. Пор.: – *Хто допомагає?! Мовчанка. – Тридцять другий вагон!.. Згною!.. Роздави!.. Хто допомагає?! Тихо* (с. 15). Безперечно, такі емоційно-психологічні паузи функціонально значущі: не говорити, щоб не посилити конфліктну ситуацію.

У романі «Тигролови» невербальні засоби комунікації, що їх автор увів у канву художнього тексту, особливо значущі в зображенні жорстокої помсти, розправи Григорія Многогрішного над майором Медвиним: *Григорій підійшов. Серце закалатало йому безумно, шалено. А очі в'ялись в того, що в кашкеті... І він зареготався страшим, жаским і... радісним резотом. – Медвин?! <...> Ось він. Ось той, з ким їх і Бог не розсудить. А Медвин <...> стояв і тіпався... Так, тіпався. Губа йому тіпалась, а очі... очі гидкого, сопливого блягуза. – Так... Ну, все, таваріщ слідователь! Все. – І важко задихав: – Кінчаю слідство... – І підніс голос, повільно, грізно: – Тут... я тобі... й реву, тут я тобі й трибунал! – Підкинув гвинтівку і вистрелив* (с. 223). Григорій Многогрішний виконав свою клятву: *Я поклявся, що буду їх вбивати, як скажених собак. І я втік з ешелону. Вони мене везли з України на каторгу, на повільну смерть, і берегли, як пси. А я втік. Вистрибнув на ходу з скаже-*

ного поїзда, – стрибнув у ніч, у смерть, на щастя. І я мав щастя... Сміливі завжди мають щастя... (с. 224). Могутня воля до життя допомогла Григорієві подолати і НКВД, і тайгу, і тигрів, і майора Медвина, і розпочати нове життя з Наталкою Сірківною. Автор утверджує думку про те, що за будь-яких обставин людина повинна вірити у свої сили, у перемогу добра і світла, бо «у сміливих щастя завжди є».

Отже, незакінчені висловлення – це потужні емоційно й експресивно насичені синтаксичні засоби, що експлікують комунікативні інтенції, виникають внаслідок обірваності, спланованого чи довільного переривання мовленнєвого ланцюжка у цілісному інтерактивному процесі. Реалізація інтенцій за допомогою незакінчених конструкцій детермінована авторським задумом. Це особливий стилістично вмотивований прийом для підкреслення значущої інформації, впливу на реципієнта, його свідомість, поведінку. Незакінченість індивідуалізує манеру та художній стиль І.Багрянного, маркує синтаксичний почерк письменника, створює особливу ритмомелодію тексту.

Зміст незакінчених висловлень сфокусований на актуалізації смислових центрів, на вираженні різних прагматично орієнтованих авторських інтенцій – інформативної, спонукальної, емоційно-оцінної, інтерактивної, кожна з яких у перспективі може бути об'єктом окремого вивчення з огляду на доконечну потребу всебічного синтаксичного опису категорії комунікативної інтенції в сучасній українській мові.

Література

1. Анохіна Т. Невербальні та вербальні засоби екстеріоризації силенціального ефекту в англійському художньому дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т.Анохіна. – Запоріжжя, 2006.
2. Багрянний І. Тигролови. Моритурі / І.Багрянний. – К.: Наук. думка, 2004.
3. Бацевич Ф. Когнітивне і вербальне в процесах вербалізації / Ф.Бацевич // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 30–36.
4. Галкина-Федорук Е. Современный русский язык. Синтаксис / Е.Галкина-Федорук, К.Горшкова, Н.Шанский. – Москва: Учпедгиз, 1958.
5. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования / И.Гальперин. – Москва: Наука, 1981.
6. Гуйванюк Н. Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речень: [навч.-метод. посіб.] / Н.Гуйванюк, А.Агафонова, С.Шабат-Савка. – Чернівці: Рута, 2007.
7. Гуйванюк Н. Типи еквівалентів речень у сучасній українській мові / Н.Гуйванюк // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. праць. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – Вип. 4. – С. 45–50.
8. Дудик П. Еквіваленти речення / П.Дудик // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 289–309.
9. Жулинський М. Іван Багрянний / М.Жулинський // Слово і Час. – 1991. – № 10. – С. 7–13.
10. Загнітко А. Еквіваленти речення: статус, обсяг і функційна типологія / А.Загнітко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – Вип. 19. – С. 79–91.
11. Кевіша І. Коммуникативные условия интерпретации незаконченных высказываний в англоязычной прозе XX века: автореф. дис. ... канд. філол. наук / И.Кевіша. – Одесса, 1991.
12. Киселева Л. Вопросы теории речевого воздействия / Л.Киселева. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1978.
13. Кобозева И. К распознаванию интенционального компонента смысла высказывания (теоретические предпосылки) / И.Кобозева // Труды международной конференции Диалог'2003 «Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии». – Москва: Наука, 2003. – С. 267–271.
14. Куньч З. Риторичний словник / З.Куньч. – К.: Рідна мова, 1997.
15. Питель В. Функціонально-семантична структура незакінчених речень у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук / В.Питель. – Івано-Франківськ, 2000.
16. Почепецька Т. Незакінчене висловлювання: номінативні та прагматичні аспекти / Т.Почепецька // Наукова спадщина професора С.В.Семчинського і сучасна філологія: зб. наук. праць. – К.: Київський університет, 2001. – Ч. 2. – С. 244–248.
17. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія / О.Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010.
18. Шерех Ю. Третя сторожа: література, мистецтво, ідеологія [Електронний ресурс] / Ю.Шерех. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
19. Шульжук К. Синтаксис української мови: [підруч.] / К.Шульжук. – К.: Академія, 2004.